

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ซึ่งเป็นองค์กรสื่อสารมวลชนองค์กรหนึ่งในสังคมไทย จึงได้กำหนดแนวคิดทฤษฎีทางด้านสื่อสารมวลชนมาเป็นกรอบในการวิจัย แต่เนื่องจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนมีอยู่มากมายหลายทัศนะ จึงจะหยิบยกเพียงบางทฤษฎีที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้มากล่าวถึง โดยกำหนดแนวทางดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับ "ระบบและโครงสร้างหน้าที่" ขององค์กรสื่อสารมวลชน
2. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับ "คุณลักษณะ" ของสื่อสารมวลชนในสังคม
3. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับ "บทบาทหน้าที่" ของสื่อสารมวลชนที่มีต่อสังคม

เหตุที่นำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวนี้มาเป็นกรอบของการวิจัย ก็เนื่องด้วยกรมประชาสัมพันธ์เป็นองค์กรสื่อสารมวลชนองค์กรหนึ่งในสังคมไทย ในขณะเดียวกันก็เป็นหน่วยงานของรัฐ มีหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสารจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน และนำทัศนะความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนมาสู่รัฐบาลการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ จึงจะนำแนวคิดทฤษฎีทั้ง 3 แนวทางนี้มาช่วยในการศึกษาวิจัยเพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ในสังคมไทยได้อย่างชัดเจนและเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการบริหารงานของกรมประชาสัมพันธ์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบและโครงสร้างหน้าที่ขององค์กรสื่อสารมวลชน

ทฤษฎีระบบ (System theory) ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ (Cybernetics theory) และทฤษฎีสารสนเทศ (Information theory)

Stephen W. Littlejohn กล่าวว่า¹

ระบบ (System) คือกลุ่มของสิ่งหรือสาระที่มีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน และประกอบขึ้นเป็นองค์รวม ระบบจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

- สิ่งต่างๆ (Objects) คือส่วนประกอบหรือสมาชิกที่ประกอบกันขึ้นเป็นองค์รวม
- คุณลักษณะเฉพาะ (Attributes) หรือคุณสมบัติของระบบและส่วนต่างๆที่ประกอบกันขึ้นเป็นระบบ
- ความสัมพันธ์ (Relationships) ระหว่างส่วนประกอบหรือสมาชิกของระบบนั้น
- สภาวะแวดล้อม (Environment) ที่มีผลกระทบต่อระบบ

แนวความคิดเรื่องทฤษฎีระบบก่อให้เกิดแนวคิดที่มีความเกี่ยวพันกันอีกสองทฤษฎี คือ ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ (Cybernetics) และ ทฤษฎีสารสนเทศ (Information theory)

ทฤษฎีระบบเป็นเรื่องของความเกี่ยวพันขององค์ประกอบส่วนต่างๆที่รวมเข้าด้วยกันเป็นองค์รวม ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์เป็นเรื่องของการควบคุมและกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติอยู่ในระบบ โดยเน้นที่การสะท้อนกลับ (Feedback) ทฤษฎีสารสนเทศเป็นเรื่องลักษณะของแบบแผนที่ประกอบกันเข้าเป็นองค์รวม โดยเน้นที่จำนวนของข้อมูลข่าวสารและการคาดคะเนจากสภาวะที่เกิดขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

-----
¹ Stephen W. Littlejohn, Theories of human communication, 3rd ed. (California: Wadsworth Publishing Co., 1989), p.35.

มีการนำเอาแนวคิดทฤษฎีระบบ ทฤษฎีไซเบอร์เนติกส์ และทฤษฎีสารสนเทศเข้ามาใช้ในการสื่อสารมวลชนหลายทาง Lawrence Kincaid ให้ความเห็นว่าการสื่อสารเป็นระบบหนึ่ง และเป็นกระบวนการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีสารสนเทศ เขากล่าวว่า²

ถ้าปราศจากการสื่อสารหรือการให้ข่าวสารแก่กัน สังคมมนุษย์ก็จะไม่สามารถปรากฏอยู่ได้ ข่าวสารข้อมูลก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างผู้คนในสังคม และดำรงไว้ซึ่งโครงสร้างหรือองค์กรภายใต้กลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน ถ้าไม่มีการสื่อสาร กลุ่มมนุษย์หรือองค์กรก็จะเสื่อมสลาย การสื่อสารเป็นกระบวนการที่ให้ข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความคิดเห็น ความหมาย จากผู้หนึ่งไปยังอีกผู้หนึ่ง รวมทั้งรับผลสะท้อนกลับในทักษะ ความคิดเห็น ความหมาย จากผู้อื่นทั้งในสิ่งที่เห็นด้วยหรือที่แตกต่างออกไป

ทฤษฎีการสื่อสารองค์กร (Theory of organizational communication)

เกี่ยวกับทฤษฎีการสื่อสารองค์กรนี้ Max Weber ได้เน้นความสำคัญเรื่องอำนาจในทฤษฎีอำนาจการปกครอง (Theory of bureaucracy) ของเขาว่า³

อำนาจ (Power) คือความสามารถของบุคคลในสังคมใดๆที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นและเอาชนะการต่อต้าน Weber จำแนกอำนาจการปกครองออกเป็น 3 ชนิด คือ อำนาจการปกครองโดยประเพณี (Traditional authority) อำนาจการปกครองโดยกฎระเบียบ (Rational-legal authority) และ อำนาจการปกครองโดยความสามารถพิเศษของบุคคล (Charismatic authority)

² Ibid., p. 47.

³ Ibid., p. 226-227.

Stephen W. Littlejohn กล่าวว่⁴

องค์กรเป็นโครงสร้างที่เกิดขึ้นโดยการสื่อสาร คนในองค์กรใช้การสื่อสาร เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมและวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคล การสื่อสารเป็นทางที่นำไปสู่ความสำเร็จในบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ กระบวนการสื่อสารแสดงให้เห็นในโครงสร้าง เช่น ความสัมพันธ์ของอำนาจหน้าที่ บทบาท เครือข่าย การสื่อสาร และบรรยากาศ ทุกอย่างที่ประกอบเป็นโครงสร้างเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแต่ละคนและกลุ่มภายในองค์กร กระบวนการทั้งหมดนี้มีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ภายในองค์กรในอนาคตด้วย เพื่อให้บรรลุบทบาทหน้าที่ขององค์กร จำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานและการควบคุม การสื่อสารเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่สมาชิกขององค์กรได้รับอิทธิพลให้ทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน ⁵

ศิริชัย ศิริกายะ กล่าวว่ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน เป็นแนวทางการศึกษาแนวหนึ่งที่ใช้ศึกษาสื่อมวลชน ทฤษฎีนี้จัดอยู่ในประเภททฤษฎีทางสังคมวิทยา ซึ่งอธิบายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากและกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ถูกรวบรวมจัดขึ้นในรูปของความเป็นสถาบันด้วยเหตุผลในแง่ "ความจำเป็น" ของสังคม (Merton 1957) สังคมนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่าง ๆ หรือระบบย่อยมีความเกี่ยวพันติดต่อกัน ซึ่งสื่อมวลชนก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วย ระบบย่อยๆ เหล่านี้แต่ละระบบจะช่วยเหลือรักษาระบบใหญ่เอาไว้ ในทฤษฎีนี้สื่อมวลชนถูกเน้นว่าเป็นตัวเชื่อมเพื่อทำให้เกิดการรวมตัวกันเข้าของทุกส่วนในสังคม เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียว

⁴ Ibid., p. 251.

⁵ ศิริชัย ศิริกายะ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน, ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 81.

กันของสังคม สื่อมวลชนพยายามที่จะสนองต่อความต้องการของสมาชิกในสังคม ทั้งที่เป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่มก้อนอย่างสม่ำเสมอ ผลก็คือสื่อมวลชนได้ทำ ประโยชน์ให้แก่สังคมโดยไม่ได้ตั้งใจ ในแง่ที่สามารถรวมสมาชิกทั้งหมดเข้าไว้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน... สื่อมวลชนได้เป็นทั้งผู้ชี้แนะและผู้แก้ไขด้วยตัวของ สื่อมวลชนเอง ภายใต้กฎเกณฑ์บางประการที่กำหนดมาจากสถาบันที่ควบคุมตัว สื่อมวลชนอยู่

ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานของสื่อมวลชน⁶

ทฤษฎีเชิงบรรทัดฐาน เป็นทฤษฎีอีกกลุ่มหนึ่งที่เสนอว่าสื่อมวลชนควรเป็น อย่างไรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม นั่นก็คือความเกี่ยวข้องของสื่อมวลชนทั้ง กับผู้ที่อยู่เบื้องบน หรือโครงสร้างแห่งอำนาจเบื้องบนของสังคม และกับผู้รับ สารของสื่อมวลชน เพราะฉะนั้นทฤษฎีนี้จึงเกี่ยวข้องกับระเบียบกฎเกณฑ์และการ ควบคุมสื่อมวลชนให้ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ที่สังคมกำหนดมาให้ จุดมุ่งหมายก็คือเพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคม พยายาม แสวงหาสิ่งต่างๆ มาเสนอแก่ผู้รับสารสื่อมวลชน ประโยชน์ที่ได้รับจากทฤษฎีเชิง บรรทัดฐานก็คือ เกณฑ์ที่นำมาใช้ในการพิจารณาการปฏิบัติงานของสื่อมวลชน ในสังคม ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งย่อมต้องเกิดขึ้นได้ ใน การที่จะต้องเลือก เอาว่าทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานอันใดควรที่จะนำมาใช้ ซึ่งโดยทั่วไประบบสื่อมวลชนแต่ละระบบก็มักจะมีทฤษฎีเชิงบรรทัดฐานของตนเองเอาไว้แล้ว

ทฤษฎีสังคมมวลชน (Mass society theory)⁷

ผู้ที่ค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีนี้มีหลายคน เช่น Mills (1951, 1956), Kornhauser (1959, 1968), Bramson (1961), Bell (1961) และ Giner (1976)

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

⁷ Denis McQuail, Mass communication theory, 2nd ed. (London: SAGE Publication, 1987), p. 62.

ทฤษฎีนี้เน้นเรื่องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสถาบันต่างๆที่มีอำนาจในสังคม เป็นเหตุให้มีการรวมล้อมวลชนเข้าด้วยกันเพื่อเป็นแหล่งของพลังอำนาจ เนื้อหาของการสื่อสารเป็นการสนองต่อผลประโยชน์ของผู้กุมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ แม้ว่าสื่อจะไม่ได้รับการคาดหวังให้วิพากษ์วิจารณ์ในสิ่งต่างๆ แต่ก็ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นที่พึ่งพาช่วยสนองตอบความต้องการเรื่องเกี่ยวกับโชคชะตาอนาคตของสาธารณชน ทฤษฎีนี้ถือว่าสื่อมวลชนเป็นสาเหตุและเป็นสิ่งที่ดำรงสังคมมวลชน สื่อมวลชนได้หยิบยื่นโลกทัศน์และสภาพแวดล้อมเทียมเพื่อให้เหมาะสมกับผู้คนในสังคม และช่วยเหลือทางด้านจิตใจ ให้เขาดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาวะที่ยากลำบากที่เขาเผชิญอยู่ ทฤษฎีนี้ก่อให้เกิดภาพพจน์ของการควบคุม กลั่นกรอง และกำหนดทิศทางของอิทธิพลจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง

ในการพิจารณาบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ ได้นำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบและโครงสร้างหน้าที่มาเป็นกรอบในการพิจารณาประการหนึ่ง เนื่องจากกรมประชาสัมพันธ์เป็นองค์กรในระบบสื่อสารมวลชนของสังคมไทย กรมประชาสัมพันธ์จึงเป็นส่วนประกอบ หรือสมาชิกหนึ่งของระบบนี้ ในการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์จึงจะศึกษาว่ากรมประชาสัมพันธ์มีคุณสมบัติเฉพาะของตนอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับสมาชิกอื่น ๆ ในระบบอย่างไร มีอำนาจใดที่มีอิทธิพลต่อบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์เป็นผู้ชี้แนะและแก้ไขสังคม หรือทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมหรือไม่อย่างไร

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อสารมวลชนในสังคม

Denis McQuail ให้ความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของสถาบันสื่อสารมวลชนไว้สองประการ^๑

ประการแรก Denis McQuail ให้ความเห็นว่า สถาบันสื่อสารมวลชนเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับ การผลิต (Production) การผลิตซ้ำ

^๑ Ibid., pp. 51-55.

(Reproduction) และ การเผยแพร่ (Distribution) ของความรู้ต่าง ๆ ในโลก ความรู้ทำให้เรามีประสบการณ์ต่อเนื่อง ได้รู้ ได้เข้าใจ และเป็น การสนับสนุนความรู้เดิมที่มีอยู่จนก่อให้เกิดความเข้าใจในเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้น

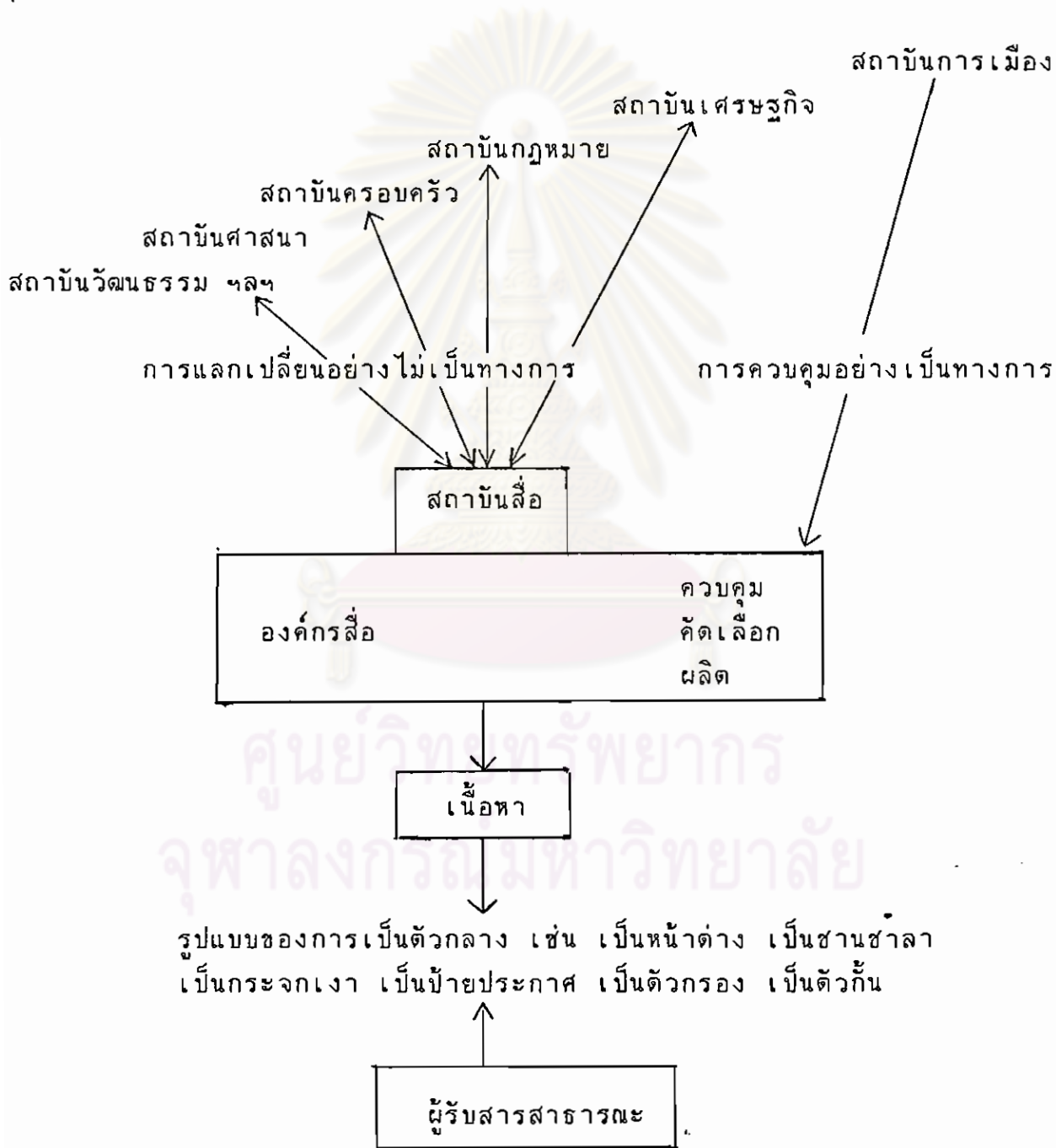
McQuail กล่าวว่า สถาบันสื่อสารมวลชนแตกต่างไปจากสถาบันความรู้อื่นๆ ตรงที่สถาบันต่างๆ นั้นสามารถถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวกับสถาบันนั้นอย่างเดี่ยว แต่สถาบันสื่อสารมวลชนสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ทุกสาขาวิชา ทั้งยังได้ปฏิบัติ ภารกิจในนามของสถาบันความรู้ต่างๆ เหล่านั้นอีกด้วย การปฏิบัติภารกิจของสถาบัน สื่อสารมวลชนเป็นการปฏิบัติเพื่อสาธารณะ สามารถส่งข้อมูลข่าวสารไปให้ทุกคน ในสังคมนั้นอย่างเปิดเผย โดยสมัครใจ ไม่กำหนดขอบเขตเฉพาะเจาะจง และ ยังเสียค่าใช้จ่ายต่อคนในอัตราที่ถูก ในการสื่อสารนั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสารมีความสมดุลย์และเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ข่าวสารที่ส่ง โดยสื่อมวลชน ยังไปถึงประชาชนได้มากกว่าที่แต่ละสถาบันจะส่งเอง และสถาบันสื่อสารมวลชนยัง ได้ปฏิบัติภารกิจแทนสถาบันต่างๆ สืบต่อไปได้อีก

ประการที่สอง Denis McQuail กล่าวว่า สื่อสารมวลชนแสดงบทบาท เป็นสื่อกลางระหว่างความเป็นจริงในสังคมและประสบการณ์ส่วนบุคคล บทบาทของ การเป็นสื่อกลางนี้มีหลายบทบาท คือ

- เป็น หน้าต่าง เปิดสู่ประสบการณ์เพื่อขยายทัศนะของแต่ละบุคคลให้กว้าง ขวางยิ่งขึ้น ทำให้เรามองเห็นว่าเกิดอะไรขึ้นรอบตัวเรา โดยปราศจากการ แทรกแซง หรือมีอคติ
- เป็น ผู้ตีความ ในการอธิบายและทำให้เข้าใจในเหตุการณ์ที่ไม่ปะติดปะ ต่อหรือยุ่งงงสงสัย
- เป็น ขานชานหรือพาหะ ของข่าวสารข้อมูลและทัศนคติ
- เป็น ตัวเชื่อม ซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารทางผล สะท้อนกลับต่างๆ
- เป็น ป้ายประกาศ ที่คอยชี้ทาง ให้คำแนะนำและแนะแนวทาง
- เป็น เครื่องกรอง โดยการคัดเลือกเอาส่วนต่างๆ ของประสบการณ์ ในแต่ละกรณี และปิดกั้นประสบการณ์อื่นๆ
- เป็น กระจกเงา ที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพพจน์ของสังคม ซึ่งมักจะ บิดเบี้ยวไปบ้าง โดยเน้นถึงสิ่งที่ประชาชนต้องการเห็นในสังคมของตน หรือสิ่งที่ เขาต้องการลงโทษหรือปิดบังอำพราง

- เป็น ฉลากหรือเครื่องหมาย ที่ปิดบังความจริง เพื่อวัตถุประสงค์ในการ โฆษณาชวนเชื่อ หรือเพื่อหลบเลี่ยงความจริง

McQuail ได้แสดงแบบจำลองของสถาบันสื่อในฐานะที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในสังคม ดังนี้

ศิริชัย ศิริกายะ กล่าวถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวกับลักษณะขององค์การ
สื่อสารมวลชนว่า^๑

องค์การสื่อสารมวลชน ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยสามประการด้วยกัน
คือ ประการแรก เป็นการให้ความสำคัญต่อส่วนประกอบสามส่วนของการปฏิบัติ
งานของสื่อมวลชน ส่วนประกอบนี้ก็คือ เนื้อหาสาระ การผลิต หรือ การสร้าง
งานของสื่อมวลชน และการเผยแพร่ นั่นคือ เราจะถามคำถามว่า สื่อมวลชน
ประเภทนี้ เป็นสื่อมวลชนที่ให้ความสำคัญต่อตัวสาร หรือการผลิต หรือการ
เผยแพร่ ประการที่สอง คือ ให้ความสำคัญของตัวเทคโนโลยี ซึ่งเราจะตั้ง
คำถามว่า สื่อมวลชนประเภทนี้มีภาพพจน์ของการที่เป็นสื่อมวลชนที่ใช้เทคโนโลยี
ระดับสูงหรือระดับต่ำ และ ประการที่สาม สื่อมวลชนแต่ละประเภท มี
ขอบเขตทางอาชีพของตัวเองชัดเจนแล้วหรือยัง และมีกิจกรรมหลักทางอาชีพ
เป็นที่รู้จักกันทั่วไปแล้วหรือยัง

ในการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ จะใช้แนวคิดเรื่อง
คุณลักษณะของสื่อสารมวลชนในสังคมมาเป็นกรอบในการศึกษา คือจะศึกษาว่ากรม
ประชาสัมพันธ์เป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การผลิตซ้ำ และการเผยแพร่
อย่างไร เป็นสื่อมวลชนที่ให้ความสำคัญมากต่อตัวสาร หรือการผลิต หรือการเผยแพร่
เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างความเป็นจริงในสังคม และประสบการณ์ส่วน
บุคคลอย่างไร เป็นตัวกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในสังคมหรือไม่ มีการใช้เทคโนโลยี
ในระดับใด และมีกิจกรรมหลักที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเรื่องใด

3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชนที่มีต่อสังคม

Harold D. Lasswell ได้กล่าวถึงหน้าที่ทางสังคมของสื่อสารมวลชน

^๑ ศิริชัย ศิริกายะ, ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน, ภาควิชาการสื่อสารมวลชน
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 21.

ไว้สามประการ ดังนี้¹⁰

1. หน้าที่ในการนิเทศไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมทางสังคม (Surveillance of the environment) ซึ่งหมายถึงหน้าที่ในด้านการสังเกตและติดตามเอาใจใส่ เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกสังคม เท่ากับว่าทำหน้าที่เก็บรวบรวมและกระจายข่าวสารต่าง ๆ ที่ควรแก่การสนใจ ไปสู่สมาชิกในสังคม เพื่อให้ตระหนักถึงภัยอันตรายและมองเห็นโอกาสหรือช่องทางต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม

2. หน้าที่ในการหาความสัมพันธ์ในส่วนต่าง ๆ ของสังคม (Correlation of the parts of society) ซึ่งหมายถึงการทำหน้าที่ชี้แจงให้เข้าใจว่ามีส่วนใด ในสังคมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น โดยการศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์ และเรื่องราวเหล่านั้นอย่างรอบคอบ พร้อมทั้งทำหน้าที่ ในการตีความ และอธิบายขยายความเข้าใจให้แก่สมาชิกของสังคม ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้มีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้น

3. หน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง (Transmission of the social heritage) ซึ่งหมายถึงหน้าที่สืบทอดความคิดเห็น ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม จากสมาชิกของสังคม ในช่วงยุคสมัยหนึ่ง ไปสู่สมาชิกในยุคสมัยต่อ ๆ ไป เพื่อเป็นการอบรมให้สมาชิกใหม่ของสังคมได้ เรียนรู้บทบาทและสถานภาพทางสังคม

ต่อมา Charles Wright ได้เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนเข้าไป อีกประการหนึ่งเป็นข้อที่สี่ คือ

4. หน้าที่ในการให้ความบันเทิง (Entertainment) เป็นการสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่สมาชิกในสังคม เพื่อเป็นการพักผ่อนและลดความตึงเครียดจากสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนประสบอยู่ในสังคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

-----
¹⁰ ชวัณ เรือน กิติวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาบทบาท สื่อสารมวลชน, หลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

Denis McQuail ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่ประการที่ห้าของสื่อมวลชน คือการกระตุ้นเร้าหรือการผลักดัน (Mobilization) McQuail เห็นว่าการกระตุ้นเร้าเป็นสิ่งที่สื่อมวลชนจะต้องปฏิบัติเพื่อพัฒนาผลประโยชน์ของชาติ ส่งเสริมแบบแผนของพฤติกรรมและคุณค่าที่สำคัญบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาวิกฤติ ด้วยเหตุนี้ McQuail จึงเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนควรมีดังนี้¹¹

1. การให้ข่าวสาร (Information)

- การให้ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์และสภาพการณ์ในสังคมและในโลก
- แจ้งให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของอำนาจ
- ช่วยส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรม การปรับตัว และ ความก้าวหน้า

2. การประสานสัมพันธ์ (Correlation)

- อธิบาย ตีความ และวิพากษ์วิจารณ์ เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์และข่าวสาร

- ให้การสนับสนุนผู้ที่อยู่ในอำนาจและบรรทัดฐานที่มีอยู่
- ให้การขัดเกลาทางสังคม
- ประสานกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน
- สร้างประชาคมติ
- จัดลำดับความสำคัญและชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ที่มีความสัมพันธ์กัน

3. ความต่อเนื่อง (Continuity)

- แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมหลัก และยอมรับวัฒนธรรมย่อย รวมทั้งพัฒนาการของวัฒนธรรมใหม่

- ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งค่านิยมพื้นฐานร่วมกัน

4. การให้ความบันเทิง (Entertainment)

- ให้ความสนุกสนาน หลากหลาย และเป็นวิธีการผ่อนคลายอารมณ์
- ลดความตึงเครียดทางสังคม

5. การกระตุ้นเร้า (Mobilization)

- รณรงค์เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางสังคมในเรื่องของการเมือง สงคราม การพัฒนาเศรษฐกิจ การทำงาน และศาสนา

¹¹ McQuail, Mass communication theory , 8: 71.

คณะกรรมการแมคไบรด์ (McBride Commission) แห่งองค์การ
ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งองค์การสหประชาชาติ ได้ประมวลหน้าที่ของ
การสื่อสารไว้สองประเภทใหญ่ๆด้วยกัน คือ บทบาทหน้าที่ที่มองจากจุดยืนของปัจเจก
ชน และบทบาทหน้าที่ที่มองจากจุดยืนของสังคมโดยรวม¹²

จากจุดยืนของปัจเจกชน บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารจำแนกได้เป็น
8 ประการคือ

1. การให้ข่าวสาร (Information)
2. การขัดเกลาทางสังคม (Socialization)
3. การกระตุ้นเร้า (Motivation)
4. การถกเถียงอภิปราย (Debate and Discussion)
5. การให้การศึกษา (Education)
6. การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion)
7. การให้ความบันเทิง (Entertainment)
8. การประสาน (Integration)

และจากจุดยืนของสังคม มองเห็นบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารในการ
จรรโลงสังคมให้ดำรงอยู่ได้ สถาบันองค์การต่างๆ ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่จะดำเนิน
งานอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีระบบการแลกเปลี่ยนข่าวสารที่มีประสิทธิภาพและเพียงพอใน
การปฏิบัติงานและการดำรงชีวิต ข่าวสารทำให้เกิดการพัฒนา ในขณะเดียวกัน
ก็ทำให้เกิดความเจริญทางด้านจิตใจ

บารุง สุขพรรณ ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชน โดยแบ่ง
ออกเป็นลักษณะใหญ่ๆสองประการ คือ¹³

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² McBride's Commission, Many voices, one world,
(Paris: UNESCO, 1980).

¹³ บารุง สุขพรรณ, ระบบสื่อสารในสังคม, คณะวารสารศาสตร์
และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เอกสารกรณีศึกษาหมายเลข 1,
2527, หน้า 13-15.

1. บทบาททางพุทธิปัญญา (Intellectual) เป็นบทบาทที่สำคัญของสื่อสารมวลชนที่จะต้องเสริมสร้างความรู้และให้การศึกษาแก่มนุษย์ที่อยู่ในสังคมให้ได้ รับประโยชน์มากที่สุด การแถลงข่าวสารเพื่อให้มนุษย์ในสังคมได้ทราบนับว่าเป็นหน้าที่หลักของประเด็นนี้ ทั้งนี้เพราะในสังคมมีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากมายจนไม่สามารถจะติดตามรับรู้ได้เพียงคนเดียว สื่อสารมวลชนจึงได้ช่วยรวบรวมเสนอข่าวคราวให้ได้ รับทราบอย่างเพียงพอ บทบาททางพุทธิปัญญาแยกออกเป็น 4 ประเด็น คือ

1.1 เพื่อบรรยายข้อเท็จจริง สื่อสารมวลชนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข่าวสารและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างจริงจังและบริสุทธิ์ โดยไม่เสนอข่าวหรือเรื่องราวที่บิดเบือนความจริง ทำให้ผู้รับสารเข้าใจผิดได้ ตามปกติข่าวสารที่เกิดขึ้นทั่วไปจะแยกออกเป็น "เหตุการณ์" และ "สถานะการณ์" เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น สื่อสารมวลชนจะต้องเสนออย่างตรงไปตรงมา เมื่อระยะเวลาผ่านไป เหตุการณ์นั้นจะกลายเป็นสถานะการณ์ การเสนอเรื่องราวสถานะการณ์ สื่อสารมวลชนจะต้องให้ข้อมูลเพื่อให้ผู้รับสารนั้นตัดสินใจเอง ฉะนั้นการเสนอเรื่องราวที่เป็นสถานะการณ์สื่อมวลชนจึงต้องเสนอในลักษณะอาศัยข้อเท็จจริงเป็นหลัก

1.2 เพื่อให้การศึกษา นับว่าเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของสื่อมวลชนที่จะยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้น ให้สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ดำรงชีพตามควรแก่อัตภาพ การให้การศึกษานี้ สื่อสารมวลชนจะมีหน้าที่ให้ทั้งข่าวสาร และถ่ายทอดความนึกคิดไปยังคนรุ่นหลังๆ อีกด้วย การให้การศึกษาของสื่อมวลชนเป็นการให้ความรู้เพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้

1.3 เพื่อแสดงออกทางสังคม การแสดงออกของคนทางด้านอุดมการณ์ผ่านสื่อมวลชน จะทำให้ความคิดนั้นแพร่หลาย และกลายเป็นอุดมการณ์ของชาติขึ้นได้ นอกจากนั้น สื่อมวลชนยังสามารถแสดงออกทางด้านวัฒนธรรม ภาษา และตัวหนังสือ สื่อมวลชนจึงเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมได้อีกทางหนึ่ง

1.4 เพื่อจัดความกดดันและความขัดแย้งในสังคม สื่อสารมวลชนจะเป็นเวทีกลางที่ทุกคนในสังคมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี และเมื่อสังคมได้ทราบความต้องการหรือสมุหฐานของความกดดันนั้นแล้วก็สามารถแก้ไขได้ และในปัจจุบัน การดำเนินงานจะต้องมีการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างหน่วยงานและทุกคนในสังคม จึงมีการใช้สื่อมวลชนในด้านการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีขึ้นด้วย

2. บทบาททางด้านจิตวิทยาสังคม (Social psychology) บทบาททางด้านนี้เป็นการบำรุงขวัญและพลังจิตใจของสมาชิกในสังคมให้ดียิ่งขึ้น อาจแยกได้เป็น 3 ประเด็น คือ

2.1 เพื่อสร้างความผูกพัน สื่อสารมวลชนมีหน้าที่ในการสร้างความผูกพันในสังคมให้แน่นแฟ้น ในขณะที่เดียวกันจะขจัดความโดดเดี่ยวทางสังคมของสมาชิกในสังคมให้หมดสิ้นไป สร้างความเป็นเอกลักษณ์ในสังคม

2.2 เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ สื่อสารมวลชนมีหน้าที่บริการสังคมให้มีการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อคลายความตึงเครียดหลังจากได้ตรากตรำทำงานหนักมาตลอด

2.3 เพื่อบำบัดทางจิต สื่อสารมวลชนจะช่วยชดเชยสิ่งที่สังคมขาด และจะเสนอเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อให้สังคมดำเนินไปในทางที่ดีขึ้น

L. John Martin¹⁴ ได้กล่าวถึงบทบาทของสื่อสารมวลชนว่า สามารถแยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. บทบาทโดยธรรมชาติ (Spontaneous Functions) มีอยู่ 2 ประการ คือ

- พัฒนาความเป็นเอกภาพของชุมชน
- สืบทอดมรดกทางสังคม

2. บทบาทที่ถูกกำหนดขึ้น (Define functions) มีหลายประการ คือ

- ให้ข่าวสาร
- ให้การชักชวน
- ให้ความบันเทิง
- ให้คำแนะนำ
- ให้การรักษา คำจูนระบบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของชุมชน

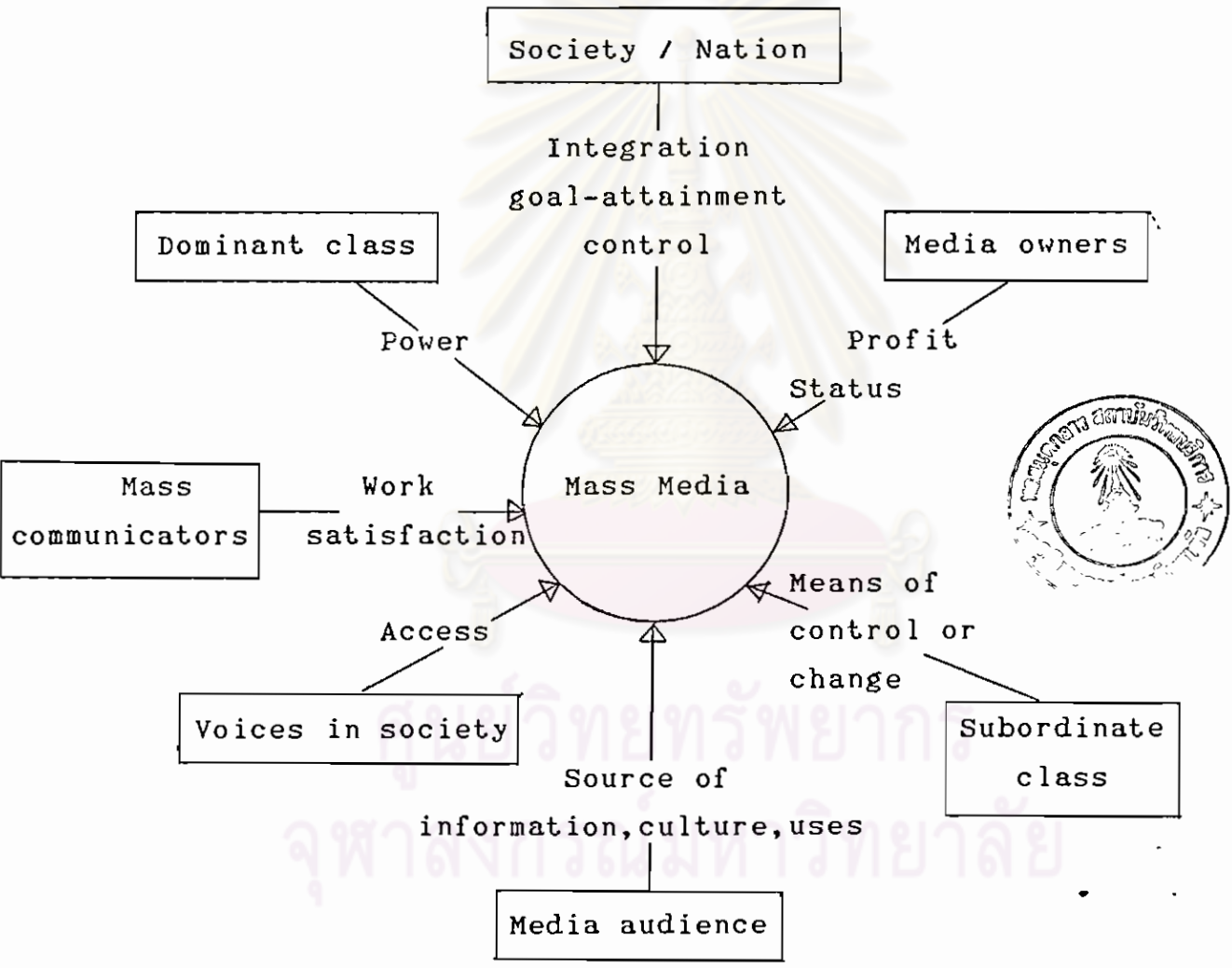
¹⁴ L. John Martin, Comparative mass media system, (New York : Longman Inc., 1983)

Robert K. Merton¹⁵ กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนว่า ผลที่ได้จากบทบาทหน้าที่ที่จงใจนั้น เรียกว่า ผลที่ชัดแจ้ง (Manifest) ขณะเดียวกันผลที่ได้จากการไม่จงใจนั้น เรียกว่า ผลที่แอบแฝง (Latent) ซึ่งผลจากการสื่อสารที่ได้นี้ หากให้ผลด้านบวกในการดำรงได้ซึ่งระบบก็เรียกว่าเป็น ผลดี (Functions) แต่ถ้าเป็นอันตรายต่อระบบก็เรียกว่าเป็น ผลเสีย (Dysfunctions) Denis McQuail ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนนั้นอาจก่อให้เกิดทั้งผลดี และ ผลเสีย ที่เป็นทั้งส่วนที่ชัดแจ้งและแอบแฝง ซึ่งอาจเขียนเป็นเค้าโครงได้ดังนี้

- What are the
- (1) manifest (3) functions
and and of
(2) latent (4) dysfunctions
- mass - communicated (5) surveillance (news)
(6) correlation (editing / persuasion)
(7) socialization (cultural transmission)
(8) entertainment
- for the (9) society
(10) individual members
(11) subgroups
(12) cultural systems ?

-----
¹⁵ Denis McQuail, Mass communication : A sociological perspective, pp.12 - 13.

Denis McQuail^{1๐} ยังได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชนในสังคมว่า บทบาทหน้าที่และวัตถุประสงค์ของสื่อสารมวลชนจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยขึ้นอยู่กับทัศนนะความคิดเห็นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากความต้องการและผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆที่อยู่ในสังคม เช่น การควบคุมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสังคมหรือของชาติ ผลกำไรและสถานภาพของเจ้าของสื่อ วิธีการควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงกลุ่มย่อยในสังคม แหล่งข่าว วัฒนธรรม และ การใช้สื่อของผู้รับ การเข้าถึงเสียงของสังคม การทำงานและความพึงพอใจของผู้ทำการสื่อสาร อำนาจของกลุ่มอิทธิพล สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อบทบาทหน้าที่ของสื่อสารมวลชนทั้งสิ้น

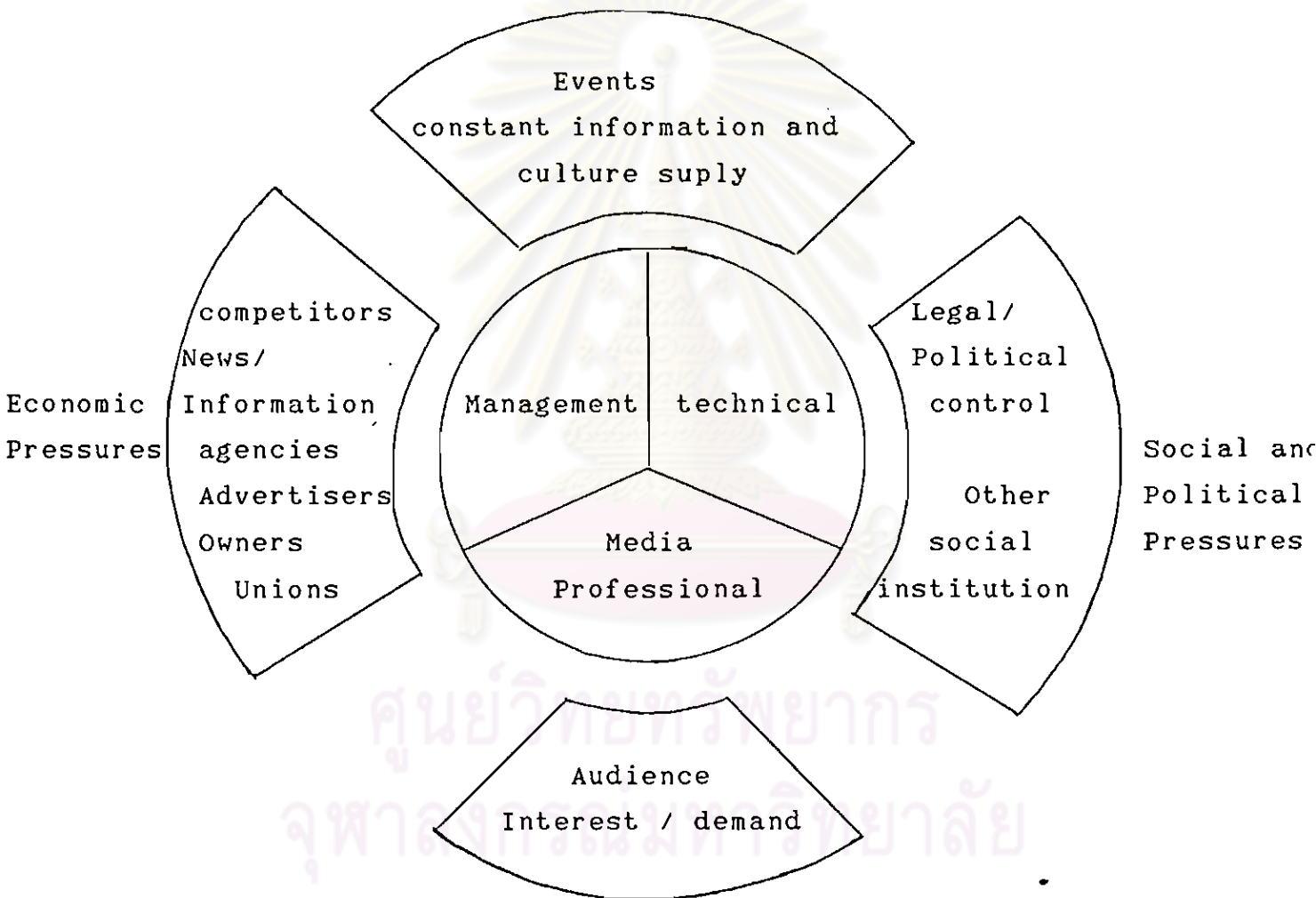

^{1๐} McQuail, Mass communication theory, 10: 74-75.

นอกจากนี้ Denis McQuail ยังได้กล่าวว่า องค์การสื่อสารมวลชนตกอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันทั้งจากภายนอกองค์กร และภายในองค์กร ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจขององค์กร ดังอาจเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้¹⁷

The media organization in a field of social force

¹⁷ Ibid., pp.141 - 142.

ชวัญ เรือน กิติวัฒน์ ได้กล่าวถึงทฤษฎีบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมของสื่อสารมวลชนว่า¹⁸

ทฤษฎีนี้สนใจถึงบทบาทของการสื่อสารมวลชนว่าจะมีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคลในสังคมเกี่ยวกับรูปแบบบรรทัดฐานทางสังคม และการนิยามเหตุการณ์แวดล้อมต่างๆ มากน้อยเพียงใด ดังนั้น ทฤษฎีนี้ได้วางแนวความคิดไว้ 3 ประการ คือ

1. เนื้อหาของการสื่อสารมวลชน สามารถที่จะช่วยเสริมสร้างรูปแบบของบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสังคมให้มีความสำคัญมากขึ้น และยังช่วยทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่าบรรทัดฐานนี้เป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้น

2. สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะรูปแบบของพฤติกรรมต่างๆ รวมถึงบรรทัดฐานจากสังคมอื่นมาสู่สมาชิกในสังคมผู้ซึ่งอาจจะเคยมีประสบการณ์มาบ้างเล็กน้อย หรืออาจจะไม่เคยมีมาก่อนเลย เพื่อทำให้เกิดความคุ้นเคยกับพฤติกรรมหรือบรรทัดฐานดังกล่าวมากขึ้น

3. สื่อมวลชนบางครั้งก็อาจจะมึบทบาทในด้านการชักจูงสมาชิกในสังคมให้เปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานหรือแบบพฤติกรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติมาดั้งเดิม และหันไปสนใจกับรูปแบบใหม่ อย่างไรก็ตามบทบาทของสื่อสารมวลชนดังกล่าวยังคงเป็นที่ถกเถียงโต้แย้งกันอยู่ ดังเช่น Paul Lazarsfeld และ Robert K. Merton เชื่อว่าสื่อสารมวลชนน่าจะมีบทบาทในด้านช่วยรักษาบรรทัดฐานหลักของกลุ่มบุคคลไว้มากกว่าที่จะพยายามชักจูงใจให้บุคคลในกลุ่มสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงค่านิยมในเรื่องที่สำคัญๆ สื่อมวลชนอาจจะมึบทบาทในการชักชวนให้ประชาชนนิยมรับสิ่งใหม่ๆ ได้ ถ้าสิ่งเหล่านั้นเป็นเรื่องของความนิยมชั่วคราวชั่วคราว เช่น ความนิยมในแฟชั่น แต่ถ้าเป็นค่านิยมหรือบรรทัดฐานหลักของสังคม การเปลี่ยนแปลงย่อมเป็นไปได้ยาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁸ ชวัญ เรือน กิติวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาบทบาทสื่อสารมวลชน หลักสูตรปริญญาโท แผนกวิชาสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สายทิพย์ สุคติพันธ์ ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์สื่อมวลชนโดยใช้กรอบความคิด 2 แนวทาง ว่า¹⁹

การวิเคราะห์สื่อมวลชนโดยใช้กรอบความคิดของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซิสต์ มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะเศรษฐกิจกำหนดแบบกลไก กล่าวคือ สื่อมวลชนจัดเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Cultural industry) ซึ่งจะสามารถอธิบายได้ด้วยกฎเกณฑ์ทั่วไปของการกำหนดโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยวัฒนธรรมและอุดมการณ์เป็นโครงสร้างส่วนบน ซึ่งจะดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่าง สื่อมวลชนจึงทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ของชนชั้นที่เป็นเจ้าของและควบคุมสื่อมวลชนนั้นๆ ดังนั้น สื่อมวลชนที่เป็นกิจการเอกชนก็มุ่งผลิตรายการเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมที่เป็นผู้อุปถัมภ์รายการ โดยเป็นรายการที่มีเนื้อหา "เอาใจ" ตลาด เพื่อขยายจำนวนผู้รับสาร ถ้าเป็นสื่อมวลชนของรัฐก็มีแนวโน้มจะนำเสนอรายการเพื่อสร้างความนิยมต่อรัฐบาล และย้าค่านิยมหลักของสังคม...

การวิเคราะห์ปฏิบัติการสื่อมวลชนโดยนักคิดอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาจเรียกรวมๆ ว่ากลุ่ม Structuralist - culturalist ปฏิเสธข้อเสนอที่ว่า สื่อมวลชนทำหน้าที่เพียงถ่ายทอด ส่งผ่าน สะท้อนภาพ ตามผลประโยชน์ทางชนชั้น เศรษฐกิจ และให้ความสำคัญต่อสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นองค์การกำหนดสัญลักษณ์ (Signifying agents) และกระบวนการกำหนดสัญลักษณ์ (Process of signification) โดยเริ่มจากข้อเสนอที่ว่า ความเป็นจริง (Reality) มิใช่เป็นเพียงข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ แต่เป็นผลผลิตของการสร้างความเป็นจริง... ปัญหาที่น่าสนใจก็คือ ใครมีอำนาจในการกำหนดนิยามความหมายให้สิ่งต่างๆอย่างเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ความหมายเหล่านั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอย่างไร เป็นที่ยอมรับกันได้อย่างไร ความหมายเหล่านั้นให้ประโยชน์แก่ใคร แฝงไว้ด้วยความพยายามที่จะรักษาหรือเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ใดของสังคม

¹⁹ สายทิพย์ สุคติพันธ์, "ปฏิบัติการสื่อสารมวลชนกับการสร้างความชอบธรรมแห่งรัฐ", รัฐศาสตร์สาร 14 (พ.ค.-ส.ค.2531): 102-103.

ในการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ในฐานะองค์กรสื่อสารมวลชนนี้ จะทำการศึกษาว่ากรมประชาสัมพันธ์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ใดบ้าง ที่แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของการเป็นองค์กรสื่อสารมวลชนในสังคมไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Peter R.Monge²⁰ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "The Study of Human Communication from Three Systems Paradigms" ในการทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ของมหาวิทยาลัยรัฐมิชิแกน ในปี ค.ศ.1972 เขาได้รวบรวมแนวคิดและผลการศึกษาของผู้อื่นเกี่ยวกับการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และ โครงสร้างขององค์กร ดังนี้

Robert Merton (1957) กล่าวว่า "การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ โครงสร้างเป็นวิธีปฏิบัติที่นำไปสู่การตัดสินใจ เป็นการสังเกตผลที่ตามมาซึ่งก่อให้เกิดการยอมรับและการปรับปรุงระบบขององค์กร"

Martindale (1960) กล่าวว่า "การศึกษารoles บทบาทหน้าที่เป็นส่วนย่อยในการศึกษาโครงสร้าง และการศึกษาโครงสร้างก็เป็นส่วนย่อยในการศึกษา บทบาทหน้าที่ ด้วยเหตุนี้การศึกษารoles บทบาทหน้าที่และ โครงสร้างจึงต้องดำเนินไปด้วยกัน" Martindale ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ออกเป็นบทบาทหน้าที่โดยรวม และ หน้าที่ย่อย

Timasheff (1955) กล่าวว่า "แต่ละองค์กรจะสร้างบทบาทหน้าที่ที่จำเป็นในการดำรงไว้ซึ่งองค์กร หรือองค์กรรวม หรือทั้งสองอย่าง"

Cohen (1968) ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ขององค์กรออกเป็น 2 ชนิด คือ หน้าที่สูงสุดของระบบทั้งหมด และ หน้าที่ขององค์กรย่อยที่จะดำรงไว้ซึ่งระบบทั้งหมด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

²⁰ Peter R.Monge, The study of human communication from three systems paradigms , Ph.D.dissertation, Michigan State University, 1972, pp.54-64.

Timasheff (1955) กล่าวว่า ถ้าจะศึกษาให้เข้าใจถึงกระบวนการใดจะต้องศึกษาบริบททั้งหมด เพราะความหมายของทุกส่วนจะเปลี่ยนแปลงไปตามรูปลักษณะขององค์กรรวมทั้งมันเป็นส่วนประกอบอยู่

Durkheim (อ้างโดย Buckley 1957) กล่าวว่า "เมื่อใดที่ต้องอธิบายถึงปรากฏการณ์ในสังคม เราจะต้องแยกศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้นและบทบาทหน้าที่ของมัน"

Merton (1957) ให้แนวคิดว่าการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่นั้นจะต้องศึกษาถึงหลักตรรกวิทยา คือ

1. ความต้องการที่จำเป็นในการจัดตั้งองค์กรนั้น และความต้องการนั้นจะเป็นสิ่งที่น่าพึงพอใจถ้าองค์กรนั้นสามารถดำรงอยู่ได้หรือปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ
2. ความต้องการเหล่านั้นจะได้รับการสนองตอบอย่างปกติถ้ามีการอธิบายอย่างละเอียดและชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการทั้งด้านโครงสร้างและกระบวนการ
3. ถ้ากลไกบางอย่างที่จะสนองความต้องการนี้ถูกทำลายหรือมีไม่เพียงพอ ก็จะมีการค้นหากลไกอื่นมาชดเชยเพื่อสนองตอบบทบาทหน้าที่ที่จำเป็น
4. จะต้องมีค่าชี้แจง โดยละเอียดของโครงสร้างที่จะสนองความต้องการทั้งบทบาทหน้าที่ที่มีอยู่โดยปกติ และบทบาทหน้าที่ที่จำเป็นต้องสนองเป็นพิเศษ

นอกจากหลักตรรกวิทยาแล้ว การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ยังต้องคำนึงถึงความต้องการที่ได้มาจากประสบการณ์ คือ

1. การชี้ให้เห็นถึงการดำเนินการของระบบ ซึ่งประกอบด้วยบรรทัดฐานของการตัดสินใจว่าจะดำเนินการหรือหยุดระบบนั้นเมื่อใด เช่นเดียวกับการวัดที่สามารถแสดงถึงสภาพปัจจุบันของระบบ
2. การวัดขอบเขตของคุณลักษณะของระบบ และการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของขอบเขตที่ต้องการและการดำเนินการต่อไปของระบบ
3. การวัดกลไกต่างๆที่กล่าวถึงในหลักตรรกวิทยา และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลไกเหล่านั้นกับคุณลักษณะขององค์กร กลไกแต่ละอย่างเป็นเอกเทศแต่อาจจะมีการพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างชัดเจน
4. ถ้าปัจจัยของสภาวะแวดล้อมมีผลกระทบต่อคุณสมบัติของระบบ ก็จะต้องได้รับการวัดด้วย และต้องชี้ให้เห็นถึงสัมพันธภาพของปัจจัยนั้นกับคุณลักษณะและกลไกของระบบ

ผลการศึกษาวิจัยของ Peter R. Monge พบว่า เมื่อนำแนวคิดทาง ดรรกวิทยาและประสบการณ์ของ Merton มาใช้กับการศึกษาระบบสังคมมนุษย์ แม้จะ ทั้งหลักประสบการณ์บางข้อไป ก็ยังแสดงให้เห็นว่า ปรัชญาการทางสังคม เช่น บทบาท องค์กร และอารมณ์แบบแผนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งกระตุ้นมนุษย์ทั้งผลทวิคูณ และผลสมมูลย์ โครงสร้างหนึ่งสามารถสนองบทบาทหน้าที่ได้หลายประการ และ บทบาทหน้าที่อย่างเดียวกันยังสามารถสนองได้จากโครงสร้างหลายๆ โครงสร้าง บทบาทหน้าที่ได้รับการนิยามว่าเป็นสิ่งสัง เกตผลที่สร้างขึ้นเพื่อปรับปรุงระบบ แม้ว่า บางครั้งบทบาทหน้าที่นั้นอาจก่อให้เกิดผลที่ไม่ต้องการ

Peter R. Monge ยังแสดงให้เห็นข้อแตกต่างของบทบาทหน้าที่สองชนิด คือ บทบาทหน้าที่ที่ปรากฏอย่างชัดเจน และบทบาทหน้าที่แฝง เขากล่าวว่า บทบาทหน้าที่ที่ปรากฏชัดเจน เป็นสิ่งที่ยอมรับและกระทำอย่างตั้งใจของผู้ที่อยู่ในระบบนั้น ในขณะที่บทบาทหน้าที่แฝง เป็นสิ่งที่ไม่ตั้งใจทำและไม่เป็นที่ยอมรับ โครงสร้างหน้าที่ ที่ได้ผลดีในสังคมอาจไม่เป็นผลดีในสังคมย่อยของสังคมนั้นก็ได้

ข้อสมมุติฐานมีว่า ทุกระบบมีความต้องการบทบาทหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติถ้า ระบบนั้นยังคงดำเนินการอยู่ ระเบียบการวิเคราะห์ต้องการเหตุผลโดยละเอียด ของกลไกที่ดำเนินการเพื่อแสดงบทบาทหน้าที่ที่ต้องการ นอกจากนี้ขอบเขตของตัวแปร ที่เป็นไปได้ในโครงสร้างซึ่งสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ที่ต้องการ ได้รับการสนใจ ขอบเขต ของตัวแปรเหล่านี้ถูกจำกัดโดยบริบทในสังคม ผลเสียที่แสดงให้เห็นถึงความกดดัน ความตึงเครียด ความบับบึงคับ จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวมากกว่า เป็นแค่เพียงกรอบวิเคราะห์ทางสถิติ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง "บทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ในฐานะ องค์กรสื่อสารมวลชน" จะศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์โดย วิธีการแนวเดียวกับการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของ Peter R. Monge คือ การ ค้นหาความจำเป็นในการตั้งองค์กร การศึกษาโครงการและกระบวนการในการ ปฏิบัติงานของกรมประชาสัมพันธ์ การศึกษากลไกต่างๆของกรมประชาสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ และสภาวะแวดล้อมที่กำหนดให้กรมประชาสัมพันธ์ต้องมีบทบาทหน้าที่เหล่านั้น

พ.ศ. 2507 ประธาน ริงสิมาภรณ์²¹ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "A Comparative Study of Government Public Relation Agencies in Thailand and Pakistan" ผลของการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกรมประชาสัมพันธ์ พบว่า กรมประชาสัมพันธ์ถูกควบคุมอย่างสิ้นเชิงโดยสำนักนายกรัฐมนตรี เพราะรัฐบาลกลางมีอำนาจอย่างเต็มที่ในการปกครองผลดีของระบบนี้ก็คือ ทำให้สะดวกในการวางแผนและปฏิบัติการตามแนวนโยบายของรัฐบาล กรมประชาสัมพันธ์เป็นหน่วยงานเดียวของรัฐบาลที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ การปฏิบัติงานของกรมประชาสัมพันธ์มีทั้งงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ในการโฆษณาเผยแพร่กิจกรรมของรัฐบาลไปสู่ประชาชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจประชามติทั้งจากประชาชนโดยตรง และสำรวจจากข่าวและการวิพากษ์วิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ งานสำรวจประชามติมีส่วนช่วยในการประชาสัมพันธ์และวางแผนของรัฐบาล นอกจากนี้กรมประชาสัมพันธ์ยังมีบทบาทหน้าที่ในการฝึกอบรมการประชาสัมพันธ์ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในประเทศ

พ.ศ. 2531 สุวิมล พลจันทร์²² ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "กรมโฆษณาการกับการโฆษณาอุตสาหกรรม ทางการเมืองของรัฐ (พ.ศ. 2476 - 2487)" ผลของการวิจัยพบว่า รัฐบาลได้ตั้งกองการโฆษณาเพื่อเผยแพร่อุตสาหกรรมทางการเมืองของรัฐแบบใหม่ โดยมีหน่วยปฐกฐาเป็นหน่วยงานหลักในการเผยแพร่ ต่อมาสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยได้รับช่วงบทบาทสำคัญนี้ โดยมุ่งเผยแพร่ความรู้สาขาอาชีพต่าง ๆ ด้วย เพื่อเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่สอดคล้องกับการปกครองแบบใหม่ ท้ายที่สุด บทบาทกรมโฆษณาการในการเป็นเครื่องมือรัฐบาลก็ได้กลายเป็นรูปแบบที่รัฐบาลทุกสมัยพยายามจะเข้ามาควบคุมอำนาจในกรมนี้ เพื่อจะได้เป็นเครื่องมือของรัฐบาลแทนที่จะเป็นเครื่องมือของรัฐตามที่ได้วางเป้าหมายไว้แต่แรก

²¹ Prathan Rangsimaporn, A comparative study of government public relations agencies in Thailand and Pakistan, Master's Thesis, the University of the Punjab, 1964.

²² สุวิมล พลจันทร์, กรมโฆษณาการกับการโฆษณาอุตสาหกรรมทางการเมืองของรัฐ (พ.ศ. 2476-2487), คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

พ.ศ.2528 รองศาสตราจารย์ บำรุง สุขพรรณ²³ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "รูปแบบและวิธีการเสนอข่าววิทยุกระจายเสียง" เน้นศึกษาสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ไม่มีการโฆษณาสินค้า คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การศึกษาวิจัยมุ่งเน้นที่รูปแบบต่าง ๆ ของการเสนอข่าววิทยุกระจายเสียง เพื่อใช้ประกอบการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลของการวิจัยพบว่า สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจัดเสนอข่าวในประเทศ ข่าวต่างประเทศ โดยได้แยกประเภทย่อยออกไปอีกหลายประเภท

พ.ศ.2532 ศุภวรรณ สัจจนงศ์²⁴ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร การคาดหวังผลตอบแทนความพึงพอใจ และพฤติกรรมการรับฟังข่าวสารของประชาชน กรุงเทพมหานคร : ศึกษาเฉพาะกรณีรายการข่าวภาคถ่ายทอดของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย" ผลของการวิจัยพบว่าจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ฟังในกรุงเทพมหานคร พบว่ากลุ่มผู้ฟังข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยมีน้อยกว่ากลุ่มไม่ฟัง ผู้ที่รับฟังชอบฟังข่าวการเมืองในประเทศมากที่สุด รองลงมาคือข่าวต่างประเทศ ผลของการประเมินความน่าเชื่อถือ ได้รับ ความน่าเชื่อถือในระดับสูงมากกว่าระดับต่ำ และให้ความเชื่อถือในเรื่องความแคล่วคล่องว่องไวในการทำงานและความน่าไว้วางใจ

พ.ศ.2533 สนิธิ์ (รัตนารณ์) สิทธิรักษ์²⁵ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ.2493 - 2500)" ผลของการวิจัยสรุปว่า วิทยุโทร-

²³ บำรุง สุขพรรณ, รูปแบบและวิธีการเสนอข่าววิทยุกระจายเสียง, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

²⁴ ศุภวรรณ สัจจนงศ์, "ความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร การคาดหวังผลตอบแทนความพึงพอใจ และพฤติกรรมการรับฟังข่าวสารของประชาชนกรุงเทพมหานคร : ศึกษากรณีรายการข่าวภาคถ่ายทอดของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2532.

²⁵ สนิธิ์ (รัตนารณ์) สิทธิรักษ์, "กำเนิดโทรทัศน์ไทย (พ.ศ. 2493 - 2500)," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2533.

ทัศน์ ในฐานะเทคโนโลยีใหม่ด้านการสื่อสารมวลชน ได้เข้ามาในประเทศไทยใน พ.ศ. 2495 เนื่องจากการสนับสนุนของผู้นำประเทศ การผลักดันของข้าราชการกรมโฆษณาการ และอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติด้านการสื่อสาร การนำโทรทัศน์เข้ามาสู่สังคมไทยอยู่ในช่วงที่มีการต่อสู้ทางการเมืองและการสื่อสารอย่างรุนแรง รัฐบาลคาดหวังว่า สื่อชนิดใหม่นี้จะสามารถช่วยในการสร้างภาพพจน์ให้รัฐบาล โทรทัศน์ถูกนำเข้ามาในประเทศไทยด้วยข้ออ้างเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและเพื่อประชาชน แต่ที่สุดแล้วก็เห็นว่า เป็นเครื่องมือของนักการเมืองและนักธุรกิจ

พ.ศ. 2531 เสถียร เขยประดับ²⁶ ได้ศึกษาเรื่อง "การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทยด้อยพัฒนา" ผลของการศึกษาพบว่า การสื่อสารในสังคมเกิดขึ้นภายในกรอบหรือขอบเขตที่กำหนดโดยอุดมการณ์ของสังคม เป้าหมายและเนื้อหาของสื่อสารจะสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์นี้ ในระบบทุนนิยมการสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้เกิดการเห็นพ้องต้องกันในการถ่ายทอดข่าวสารกลับไปกลับมา ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม และเพื่อคอยสอดส่องตรวจตราการบริหารงานของรัฐบาล

ในปีเดียวกันนี้ สายทิพย์ สุคติพันธ์²⁷ ได้เขียนเรื่อง "ปฏิบัติการสื่อสารมวลชนกับการสร้างความชอบธรรมแห่งรัฐ" โดยกล่าวว่า ปฏิบัติการสื่อสารมวลชนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเภทไฟฟ้า เป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์กลไกแห่งรัฐ โดยลักษณะโครงสร้างกรรมสิทธิ์และการควบคุมโดยกฎหมาย รัฐเป็นเจ้าของและดำเนินการโดยบุคลากรของรัฐ รายได้ของสถานีวิทยุเหล่านี้ได้จากงบประมาณแผ่นดิน ไม่มีการโฆษณา สถานีวิทยุที่ดำเนินการในลักษณะนี้คือ สถานีวิทยุสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ บทบาทของสื่อมวลชนในด้านการให้ข่าวสารข้อมูลมีความสำคัญยิ่งในกระบวนการเมืองและนโยบายสาธารณะในปัจจุบัน เพราะความสนใจของคนทั่วไปต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ นั้นแทบจะเรียกได้ว่าไม่มีอยู่เลย จนกระทั่งเรื่องราวเหล่านั้นถูกนำ

²⁶ เสถียร เขยประดับ, การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทยด้อยพัฒนา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531),

²⁷ สายทิพย์ สุคติพันธ์, รัฐศาสตร์สาร, หน้า 107-109.

เสนอโดยสื่อมวลชน เรื่องราวเหล่านั้นเกิดขึ้นใกล้ตัวซึ่งคนทั่ว ๆ ไปแทบไม่มีโอกาส
ได้มีประสบการณ์ด้วยตนเองโดยตรง เขาจะได้รับรู้แต่เพียงรายงานโดยที่ผู้สื่อข่าว
และผู้รายงานข่าวนั้นก็มิได้ตระหนักว่าตนกำลังทำหน้าที่ด้านการปลุกฝังและสืบทอด
อุดมการณ์อยู่ด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย